

Piotr J. Wróbel
Uniwersytet w Toronto

Badania nad historią Polski w kontekście studiów nad Europą Środkową i Wschodnią w Ameryce Północnej

W ciągu ostatnich kilkudziesięciu lat Ameryka Północna stała się najważniejszym centrum naukowym świata. Dotyczy to głównie nauk technicznych i ścisłych, ale pozycja humanistyki północno-amerykańskiej jest też imponująca. Studiując historię Polski oraz Europy Środkowej i Wschodniej warto więc sprawdzić, czego na tym polu dokonali uczeni w Ameryce Północnej. Istnieją tam doskonałe warunki do prowadzenia badań. Kilka bibliotek północno-amerykańskich posiada zbiory środkowo- i wschodnio-europejskie bogatsze niż największe biblioteki europejskie i oferuje łatwiejszy dostęp do nich niż w Europie. Od czasów Zimnej Wojny grupa potężnych amerykańskich instytucji państwowych popiera badania nad Europą Wschodnią. Koordynuje je kilka wielkich organizacji naukowych takich jak Association for Slavic, East European, and Eurasian Studies (dawniej AAASS) i Association for the Study of Nationalities (ASN).

Początki

Nie zawsze tak było. Amerykanie nie interesowali się Europą Wschodnią do ostatniej ćwierci XIX w., kiedy to zaczęły się ukazywać w Stanach Zjednoczonych relacje z podróży po Rosji i kiedy „wybuchła” moda na rosyjską literaturę i sztukę. W odpowiedzi na to zaczęto uczyć historii Rosji na kilku uniwersytetach, ale wątki polskie i środkowo-europejskie pojawiały się tylko akcydentalnie.¹ Pierwsza ważna amerykańska książka naukowa na temat

---

¹ R.F. Byrnes, *A History of Russian and East European Studies in the United States. Selected Essays*, University Press of America, Lanham 1994, s. 4-21; W. Zalewski, *Collectors and Collections of Slavica at Stanford University. A Contribution to the History of American*

historii Polski została opublikowana w 1915 r. przez przedstawiciela drugiej generacji amerykańskich znawców Europy Wschodniej. Robert Howard Lord (1885–1954) wydał swe dzieło *The Second Partition of Poland. A Study in Diplomatic History* jako XIII tom „Harvard Historical Studies”. Książka ta została niemal całkiem zignorowana w Polsce, mimo że dostarczała argumentów w międzynarodowej walce politycznej. Została przetłumaczona na polski dopiero w 1973 r., a do obiegu naukowego weszła w latach 80. XX w. i jest nadal rozprawą bardzo ważną.²

I wojna światowa i rewolucja w Rosji rozbudziły amerykańskie zainteresowania Europą Wschodnią, ale osłabiły one wobec Wielkiego Kryzysu i amerykańskiego izolacjonizmu. Także historia Polski pojawiała się rzadko w naukowych rozprawach. Nie było specjalistów polskiego pochodzenia, a polskiego uczono tylko na dwu uczelniach. Nie było też sympatii dla Polski wśród większości amerykańskich historyków, którzy często widzieli studia słowianoznawcze jako rozszerzenie historii Rosji.³

Emigracja z Europy w latach 30. i na początku II wojny światowej całkowicie zmieniła amerykańskie życie naukowe. W latach 1933–1944, dobrze udokumentowanych statystycznie, przybyło do Stanów Zjednoczonych ok. 25 tys. osób, które poprzednio zajmowały się nauką i edukacją.⁴ Byli wśród nich także historycy. Niektórzy z nich, tacy jak Hajo Holborn, Hans Rothfels, Felix Gilbert, Hans Kohn, Oscar Jászi, Robert Kann i Guido Kisch, stali się filarami amerykańskiej historiografii. Wielu zajmowało się Europą Środkową i Wschodnią. Ci, którzy pochodzili z tych rejonów, łączyli wiedzę naukową z nieznanym w Ameryce doświadczeniem osobistym. Miało to ogromny wpływ na sposób uprawiania historii w Ameryce Północnej.⁵

Grupa historyków z Polski, którzy emigrowali przed wojną, składała się z kilku osób. Oskar Halecki (1891–1973) przyjechał początkowo tylko na rok akademicki 1938–1939. Duże znaczenie miał przyjazd historyków żydowskich. Raphael Mahler (1899–1977), Dow Bernard Weinryb (1900–1982),

---

Libraries, Stanford University Press, Stanford California 1985, s. 2-3; T. Pawelec, *Z drugiej strony Atlantyku. "Młodsza Europa" w dawnych syntezach amerykańskich*, Polskie Towarzystwo Historyczne Oddział Cieszyn, Cieszyn 2013, s. 37.

² J. Łojek, *Robert Howard Lord — uczonej niezwykły (1885–1954)*, [w:] R. Howard Lord, *Drugi rozbiór Polski*, przeł. A. Jaraczewski, Instytut Wydawniczy „PAX”, Warszawa 1973, s. 13-26; J. Lukowski, *The Partitions of Poland, 1772, 1793, 1795*, Longman, Londyn — Nowy Jork 1999, s. ix; T. Cegielski, Ł. Kądziała, *Rozbiory Polski, 1772–1793–1795*, Wydawnictwo Szkolne i Pedagogiczne, Warszawa 1990, s. 4.

³ R.F. Byrnes, *op. cit.*, s. 12, 28; W. Zalewski, *op. cit.*, s. 8.

⁴ L. Fermi, *Illustrious Immigrants. The Intellectual Migration from Europe 1930–1941*, The University of Chicago Press, Chicago — Londyn 1971, s. 3-11.

⁵ *Ibidem*, s. 347-48.

Jacob Schatzky (Jakub Szacki, 1893–1956) i Salo Wittmayer Baron (1895–1989) stali się założycielami amerykańskiej szkoły historii Żydów polskich. Ich osiągnięcia „wróciły” do Polski, kiedy to w latach 80. XX w. znów stało się tam możliwe studiowanie historii żydowskiej. Ta polsko-żydowsko-amerykańska współpraca jest przykładem, jak ważna jest trans-atlantycka wymiana idei.⁶

II wojna światowa

Wybuch wojny wpłynął na ożywienie północno-amerykańskich badań nad Europą Wschodnią i Rosją. Ruszyły nowe programy nauczania języków. Przybyła kolejna fala uciekinierów a wśród nich grupa polskich intelektualistów. Ich przyjazd całkowicie zmienił studia polskie w Ameryce. Do końca lat 30. XX w. nie było tam polskich zawodowych historyków. Grupa historyków amatorów działała pod auspicjami kościoła katolickiego, który odgrywał przewodnią rolę w życiu polskiej społeczności w Ameryce. To wokół niego rozpoczęła się budowa organizacji polonijnych przed I wojną światową. Później powstało kilka dużych organizacji, ale większość z nich była zdominowana przez narodowców i klerykałów, którzy najczęściej nie interesowali się akademickimi badaniami historycznymi, lub conajwyżej wspierali historyków amatorów takich jak: Waław Kruzka (1868–1937) i Mieczysław Haiman (1888–1949).⁷

Pierwszą instytucją stanowiącą finansowe oparcie dla polskich działań naukowych w Ameryce była Fundacja Kościuszkowska zorganizowana w latach 1923–1925. Stała się ona główną instytucją kulturalną i naukową Polonii. W 1926 r. założono w Chicago pierwszy *Polish Arts Club*. Wkrótce podobne kluby pojawiły się w innych miastach amerykańskich i od 1939 r. organizowały coroczne zjazdy. Od 1945 r. wydawały swój *Bulletin*, a w 1948 r. utworzyły *Council of Polish Cultural Clubs*.⁸

⁶ *Polski Słownik Judaistyczny*, opr. Z. Borzymińska i R. Żebrowski, t. 2, Prószyński i S-ka, Warszawa 2003, s. 612, 782; *The YIVO Encyclopedia of Jews in Eastern Europe*, vol. 1, ed. G.D. Hundert, Yale University Press, New Haven 2008, s. 1117.

⁷ K. Symmons-Symonolewicz, *The Polish-American Community — half a century after “The Polish Peasant”*, “The Polish Review”, Vol. XI, No. 3 (Summer 1966), s. 67-71; R. Szymczak, *The Pioneer Days: Mieczysław Haiman and Polish American Historiography*, “Polish American Studies”, Vol. 50, No. 1 (Spring 1993), s. 7-10; Th.V. Gromada, *Haiman i Halecki in Light of the Polish Institute of Arts and Sciences of America Archives*, “Polish American Studies”, Vol. LXIII, No. 2 (Autumn 2006), s. 81.

⁸ M. Haiman, *Polish Scholarship in the United States: 1939–1947*, “Polish American Studies”, Vol. IV, No. 3-4, 1947, s. 70-79; K. Symmons-Symonolewicz, *op. cit.*, s. 72.

Oskar Halecki

Najwybitniejszym z imigrantów wojennych był Oskar Halecki (1891–1973), jeden z najważniejszych polskich historyków XX w. Jego koncepcja Europy Środkowo-Wschodniej zdobyła powszechne uznanie, a on sam napisał pierwszą historię tego regionu. Także periodyzacja Haleckiego, która dzieliła historię na okresu śródziemnomorski, europejski i atlantycki, cieszyła się popularnością, a jego wkład do historii chrześcijaństwa był istotny. Halecki jest najczęściej cytowanym polskim historykiem, choć wielu nie wie, że był Polakiem.⁹

Syn austriackiego generała polsko-ruskiego pochodzenia i córki bana Chorwacji, był Halecki ucieleśnieniem Europy Środkowo-Wschodniej. Ukończył Uniwersytet Jagielloński i wykładał tam w latach 1916–1919. Od 1919 r. był profesorem Uniwersytetu Warszawskiego. Działał w polskim ruchu niepodległościowym w czasie wojny a później w kilku organizacjach związanych z Ligą Narodów. Halecki zapoczątkował dyskusję nad odrębnym charakterem Europy Środkowo-Wschodniej, nad wewnętrznymi podziałami Europy i jej wschodnią granicą, oraz nad europejskimi i azjatyckimi wpływami w historii Rosji. Jego *Dzieje Unii Jagiellońskiej* zostały opublikowane już w 1920 r. i zdobyły prestiżową nagrodę Polskiej Akademii Umiejętności. W 1935 r. w piętnastą rocznicę działalności naukowej Haleckiego wydano ku jego czci album pamiątkowy. Zawierał on listę 262 publikacji i 55 wykładów publicznych uczonego.¹⁰

Halecki przestudiował zachodnie podręczniki akademickie do historii Europy i wykazał jak bardzo zaniedbywały one tematy polskie. Wspominał jak pojawienie się dużej grupy renomowanych polskich historyków w czasie kongresów międzynarodowych dziwiło zachodnich naukowców. Halecki uważał, że to niemieccy a szczególnie pruscy historycy wywołali to uprzedzenie, pokazując dzieje Polski jako serię niepowodzeń prowadzących do rozbiorów. Często, twierdził Halecki, niemieccy historycy uważali, że tylko germańskie i romańskie narody tworzyły europejską cywilizację. Jeśli Niemcy interesowali się wschodnimi sąsiadami, to głównie Rosją, a ta – także w sowieckim wydaniu – umniejszała historyczną rolę Polski.¹¹

W 1938 r. Halecki przybył do Stanów Zjednoczonych na zaproszenie Fundacji Kościuszkowskiej. W 1939 r. wrócił do Europy, ale nie dotarł do Pol-

⁹ J. Cisek, *Oskar Halecki. Historyk. Szermierz Wolności*, IPN, Warszawa 2009, s. 7.

¹⁰ *Ibidem*, s. 10-19; Th.V. Gromada, *op. cit.*, s. 81; W. Piątkowska-Stepaniak, *Polska w Nowym Jorku. Idee, spory, nadzieje emigracji politycznej w latach 1940–1990*, Uniwersytet Opolski, Opole 2012, s. 432.

¹¹ O. Halecki, *Problems of Polish Historiography*, "Slavonic and East European Review. American Series", Vol. 2, No. 1, 1943, s. 223-25.

ski. W 1940 r. wyjechał z powrotem do Ameryki. W latach 1940–1942 uczył historii w elitarnym Vassar College. Halecki szybko stał się członkiem amerykańskiej społeczności akademickiej. W latach 1942–1943 był inicjatorem i współorganizatorem *American Association of Catholic Writers*, a od 1956 r. służył jako prezydent *American Catholic Historical Association*. Uczestniczył w kampanii obrony Piusa XII i chrześcijan pod rządami komunistów. Wierzył, że totalitaryzmy XX w. mogły być pokonane tylko przez chrześcijaństwo, gdyż poglądy liberalno-demokratyczne były zbyt słabe i mgliste. Historyczną rolę Polski dostrzegał w szerzeniu chrześcijaństwa i obronie małych narodów poprzez związki federacyjne z Rzeczypospolitą. Całe swe myślenie opierał na chrześcijańskiej interpretacji historii i humanizmie chrześcijańskim.¹²

W 1944 r. jezuicki Fordham University w Nowym Jorku zaoferował profesurę Haleckiemu, który uczył tam do emerytury w 1961 r. Dodatkowo pracował na kilku innych uniwersytetach. W sumie wykładał na 81 uczelniach, a kilka z nich nadało mu stopień doktora *honoris causa*. Halecki był płodnym publicystą zaangażowanym w walkę z komunizmem i popularyzowanie historii Polski. W 1942 r. wydał *History of Poland*, która rozeszła się w conajmniej 24 wydaniach i została przetłumaczona na wiele języków. Do ukazania się *God's Playground* Normana Daviesa w 1981 r. była to najbardziej popularna synteza historii Polski, propagująca tezę, że współdziałanie wielu grup etnicznych w ramach Rzeczypospolitej stanowiło wielkie osiągnięcie Polski.¹³

W 1943 r. Halecki opublikował *The Crusade of Varna. A Discussion of Controversial Problem*, poświęconą zagadnieniu prawie całkowicie nieznanemu w Ameryce. W 1950 r. ukazała się najbardziej pobudzająca do dyskusji książka Haleckiego pt. *Limits and Divisions of European History*, w której historyk prezentował swój geograficzny i chronologiczny podział historii Europy.¹⁴ Rozwinięciem tego dzieła stała się następna książka *Borderlands of Western Civilization. A History of East Central Europe*. W 1958 r. ukazała się ostatnia wielka praca Haleckiego: *From Florence to Brest (1439–1596)*, o próbie zakończenia schizmy między Rzymem a Konstantynopolem i polskim aspektem tego wydarzenia.

Halecki był bardzo popularny wśród amerykańskich katolików, ale w głównym nurcie amerykańskiego życia akademickiego nigdy nie uzyskał pozycji na jaką zasługiwał. Wielu nie akceptowało jego silnie podkreślanego katolicyzmu, obrony historycznej roli Polski i konserwatywnej interpretacji

---

¹² J. Kłoczowski, Oskar Halecki (1891–1973), [w:] *Nation and History. Polish Historians from the Enlightenment to the Second World War*, eds. P. Brock, J.D. Stanley and P.J. Wróbel, University of Toronto Press, Toronto 2006, s. 429.

¹³ J. Cisek, *op. cit.*, s. 25–26.

¹⁴ P. Wandycz, *O dwóch historykach*, „Zeszyty Historyczne”, t. 32, 1975, s. 63.

dziejów. Halecki nie stworzył szkoły historycznej, ale jego koncept Europy Środkowo-Wschodniej wszedł na stałe do instrumentarium historyków Europy, został przez nich rozwinięty i zapisany w tytułach wielu rozpraw i instytucji naukowych.¹⁵

Jan Kucharzewski

W tym samym czasie co Halecki przybył do Ameryki Jan Kucharzewski (1876–1952), także przedstawiciel konserwatywnego nurtu w polskiej historiografii. Absolwent rosyjskiego Uniwersytetu Warszawskiego, Kucharzewski kontynuował studia w Berlinie, a po powrocie do Warszawy pracował jako prawnik, urzędnik państwowy i nauczyciel, publikując jednocześnie rozprawy historyczne. Był działaczem Narodowej Demokracji. Na początku I wojny światowej mieszkał w Szwajcarii, gdzie zaangażował się w kampanię propolską. W 1917 r. wrócił do Warszawy i dwukrotnie sprawował urząd premiera w kontrolowanym przez Niemcy Królestwie Polskim. W okresie międzywojennym wycofał się z polityki i skupił na badaniach historycznych.

Ich rezultatem było siedem tomów *Od białego do czerwonego caratu*, prezentujące tezę o kontynuacji między carską a komunistyczną Rosją. Materiały do kolejnych tomów spłonęły we wrześniu 1939 r. W 1940 r. Kucharzewski uciekł z Polski i dotarł do Ameryki, gdzie włączył się do polonijnego życia politycznego. W 1948 r. opublikował po angielsku krótką wersję swego dzieła *The Origins of Modern Russia*. Książka stała się argumentem w dyskusji z prosowieckimi intelektualistami w Ameryce, ale była często krytykowana za tendencyjną i reakcyjną interpretację źródeł dostosowaną do z góry założonej politycznej tezy.¹⁶

---

¹⁵ P.S. Wandycz, *The Price of Freedom. A history of East Central Europe from the Middle Ages to the present*, Routledge, Londyn — Nowy Jork 1992, s. 2; P. Wandycz, *O dwóch historykach*, s. 63; O. Odložilik, *Oscar Halecki, From Florence to Brest, a review*, „Speculum”, Vol. 35, No. 2 (April 1960), s. 299-301; P.S. Wandycz, *O federalizmie i emigracji. Reminiscencje o rzeczach istotnych i błahych*, Towarzystwo Instytutu Europy Środkowo-Wschodniej, Lublin 2003, s. 51.

¹⁶ O. Halecki, *Geneza Czerwonego Caratu*, „Teki Historyczne”, t. II, nr 3 (lipiec-wrzesień 1948), s. 179-192; *idem*, *Ś. P. Jan Kucharzewski*, „Teki Historyczne”, t. V, nr 3-4 (1952), s. 106-109; J. Maternicki, *Kucharzewski, Jan*, [w:] *Polski Słownik Biograficzny*, t. XVI, Ossolineum, Wrocław 1971, s. 58-61.

PIASA

Przyjazd grupy polskich intelektualistów do Ameryki stworzył nowe warunki do rozwoju studiów polskich. W grudniu 1940 r. powstało Stowarzyszenie Polskich Pracowników Naukowych w Ameryce im. T. Kościuszki (*Kosciuszko Association of Polish Scholars in America*), kierowane przez Oscara Haleckiego i Bronisława Malinowskiego. Stowarzyszenie miało kontynuować działania Polskiej Akademii Umiejętności (PAU), zlikwidowanej przez Niemców i zgromadziło ok. 80 osób. W 1942 r. Halecki i pięciu innych członków PAU przekształciło Stowarzyszenie w Polski Instytut Naukowy w Ameryce (*Polish Institute of Arts and Sciences in America*, PIASA). Było to najważniejsze wydarzenie w historii nauki polskiej w Ameryce. PIASA została uznana za amerykańską gałąź PAU lub *de facto* PAU na wygnaniu. Pierwszym dyrektorem Instytutu został Halecki a pierwszym prezydentem Malinowski. Po jego śmierci w 1942 r. zastąpił go Kucharzewski, lecz faktyczne kierownictwo sprawował Halecki. On też stał na czele Wydziału Historii i Studiów Politycznych, jednego z kilku wydziałów Instytutu. PIASA zwoływała konferencje naukowe, w tym także wielką sesję w 1943 r. poświęconą Europie Środkowo-Wschodniej, wydawała *Bulletin* i organizowała wykłady – 102 w latach 1942–1943 i przeszło 400 w latach 1943–1944. Pośród 102 wykładów podczas pierwszego roku działania Instytutu 47 prelekcji wygłosili Polacy, 8 Amerykanie polskiego pochodzenia, 30 Amerykanie i 17 naukowcy innych narodowości. Wśród nie-Polaków byli tacy wybitni naukowcy jak Robert J. Kerner, Michail M. Karpowicz, Bernard Pares i Otakar Odložilik. Była to naukowa wymiana idei w najlepszym tego słowa znaczeniu. Prawdopodobnie po raz pierwszy prowadzono dyskusję o historii Polski w gronie luminary amerykańskiej akademii.¹⁷

Sukces PIASA był tak widoczny, że wkrótce inni polscc uchodźcy przystąpili do formowania podobnych instytucji. W 1942 r. grupa piłsudczyków założyła Komitet Narodowy Amerykanów Polskiego Pochodzenia (KNAPP), który w lipcu 1943 r. powołał do życia Instytut Józefa Piłsudskiego w Ameryce Poświęcony Badaniom Najnowszej Historii Polski (*Joseph Pilsudski Institute of America for Research in the Modern History of Poland*). Organizował on badania naukowe, gromadził materiały historyczne i wydawał książki. Pierwszym prezydentem Instytutu Piłsudskiego został Waław Jędrzejewicz (1893–1993), były współpracownik Marszałka. W 1948 r. Jędrzejewicz otrzymał profesurę języka i literatury rosyjskiej w Wellesley College, w latach 1958–1963 kierował studium slawistycznym w Rippon College w Wisconsin, był niezmordowanym

¹⁷ J. Cisek, *op. cit.*, s. 18-20; M. Haiman, *Polish Scholarship in the United States: 1939–1947*, "Polish American Studies", Vol. IV, No. 3-4, 1947, s. 65-69; Th.V. Gromada, *op. cit.*, s. 83.

animatorem polonijnego życia naukowego oraz autorem przeszło 300 artykułów naukowych w paryskich *Zeszytach Historycznych* i innych periodykach. Jego *Poland in the British Parliament (1939–1945)* i *Kronika życia Józefa Piłsudskiego 1867–1935* należą do nieodzownych źródeł do najnowszej historii Polski.

W 1945 r. zorganizowano Instytut Wiedzy o Polonii Amerykańskiej (*Institute of Research on Poles in America*). Powstał on w polskim seminarium duchowym w Orchard Lake w Michigan, gdzie od 1935 r. działało tzw. Muzeum Polonii (*Archives and Museum of the Polish Roman Catholic Union of America*). Ośrodek w Orchard Lake stał się punktem oparcia dla założonej przez Haleckiego w 1942 r. Polsko-Amerykańskiej Komisji Historycznej (*Polish-American Historical Association*). Przekształciła się ona w Polsko-Amerykańskie Towarzystwo Historyczne (*Polish American Historical Association*, PAHA), która skupiła wkrótce około 200 członków. Afiliowana początkowo przy PIASA, PAHA organizowała od 1945 r. coroczne zjazdy w Orchard Lake, koncentrując się na dziejach Polonii i polonijnego katolicyzmu. Poparcia wszystkim tym działaniom udzielał utworzony w 1944 r. Kongres Polonii Amerykańskiej (*Polish American Congress*). Pod koniec II wojny światowej w Ameryce prowadziło badania w wielu dziedzinach historii kilkudziesięciu naukowców, w tym Rafał Taubenschlag, Jan Kucharzewski, Oskar Halecki, Manfred Kridl, Francis T. Nowak, Anthony Czajkowski, Irena Piotrowska, Stanisław Strzetelski, Wacław Lednicki, Zygmunt Uminski i Stefan P. Mizwa.¹⁸

Zimna Wojna

Kolejnym impulsem do rozwoju studiów nad Polską i Europą Wschodnią stał się początek Zimnej Wojny. Do Ameryki przyjechała nowa fala emigrantów, w tym także naukowców. Szczególnie wielu z nich pochodziło z Europy Wschodniej zajętej przez Armię Czerwoną. Związek Radziecki z sojusznika stał się nieprzyjacielem badany przez wiele placówek uniwersyteckich i naukowych. Studia sowietologiczne i wschodnio-europejskie otrzymały finansowe poparcie od władz i takich organizacji jak Ford Foundation, Rockefeller Foundation, Carnegie Corporation i Joint Committee on Slavic Studies. Na studia sowietologiczne i wschodnio-europejskie przeznaczono więcej pieniędzy niż na badania poświęcone Francji, Niemcom i Ameryce Południowej razem wziętym. Uniwersytety zatrudniły wielu nowych profesorów. Biblioteki stworzyły największe na świecie kolekcje publikacji poświęconych Europie

---

¹⁸ A. Peck, *Konstruowanie historii. Prezentacja i percepcja Polski w amerykańskich podręcznikach akademickich i szkolnych*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2010, s. 69-71.

Wschodniej. Ukazały się nowe periodyki i powstało kilka wydawnictw specjalizujących się w tej tematyce.

Amerykański system edukacyjny zmienił się. Już w 1942 r. pisano, że po wojnie potrzebny będzie personel do przebudowy Niemiec, Europy i świata. Tradycyjne wydziały uniwersyteckie nie były przygotowane do kształcenia takiej kadry, stworzono więc wiele jednostek akademickich nowego typu. University of Virginia otworzył szkołę dla pracowników wojskowych władz okupacyjnych. Instytuty studiów międzynarodowych rosły jak grzyby po deszczu, zmienił się model nauczania historii i rozpoczęto studia regionalne. Przedstawiciele rządów na emigracji Czechosłowacji, Grecji, Jugosławii i Polski propagowali ideę unii środkowo-europejskiej i starali się zainteresować nią uczonych północno-amerykańskich.¹⁹ W latach 1942–1950 szybko rosła liczba zajęć uniwersyteckich poświęconych Rosji, choć po roku 1950 trend ten osłabł. W 1948 r. przeszło 200 amerykańskich uczelni oferowało kursy języka rosyjskiego. Historii Rosji uczono w 81 miejscach w Stanach Zjednoczonych i Kanadzie, a literatury rosyjskiej na 44 uniwersytetach. Polski był po rosyjskim drugim najpopularniejszym językiem słowiańskim. W roku 1954/1955 uczono go na 24 uczelniach w Stanach Zjednoczonych i na trzech w Kanadzie.²⁰

Zimnowojenna aura miała także złe strony. Uczeni dostali więcej pieniędzy, ale musieli bronić swej niezależności. Na uniwersytetach trwała konkurencja między starymi wydziałami a nowymi placówkami. Traktowano je często jako luksus, który powinno się utrzymywać wyłącznie z pieniędzy pozauniwersyteckich. Pojawił się problem znajomości języków i charakterystyczna dla akademii amerykańskiej tendencja do superspecjalizacji. Wielu ekspertów w zakresie historii poszczególnych krajów nie znało dziejów całego regionu i pisało hermetycznym stylem zrozumiałym w pełni tylko dla współemigrantów. „Polskę często traktuje się jakby była ona umieszczona w próżni” – pisał jeden z uczonych.²¹ Wielu profesorów historii Rosji czuło się niepewnie wykładając o czasach po Mikołaju II. Często uważano, że Europą Wschodnią powinni się zajmować tylko studenci graduowani. Wielu Amerykanów patrzyło z góry na przybyszów z Europy Wschodniej. Badania koncentrowały się na Rosji i Związku Radzieckim. Polska, Czechosłowacja i Jugosławia stanowiły drugi krąg zainteresowań, a pozostałe kraje regionu były zanie-

¹⁹ F. Gross, *Area studies at New York University*, “The Polish Review”, Vol. XI, No. 3 (Summer 1966), s. 29-34.

²⁰ J. Ornstein, *The Development and Status of Slavic and East European Studies in America since World War II*, “American Slavic and East European Review”, Vol. 16, No. 3 (October 1957), s. 375-76; N. Vakar, *Teaching Russian Civilization*, “American Association of University Professors Bulletin”, Vol. 35 (1949), s. 654.

²¹ R.F. Byrnes, *op. cit.*, s. 44.

dbane. Zajmowano się głównie historią polityczną, komunizmem i totalitaryzmem. Wybitny uczony Nicholas Vakar nie cierpiał sowietologii i pisał: „Wszystko co Amerykanie chcą wiedzieć, to jak działa system sowiecki”²².

Na przełomie lat 40. i 50. XX w. więcej wybitnych uczonych zajmowało się jednak historią Europy Środkowej i Wschodniej niż Zachodniej. Byli wśród nich Philip Mosley, Cyril Black, Henry Roberts, Oskar Halecki, Otakar Odložilík, Robert Lee Wolff, S. Harrison Thomson, Francis Dvornik i Roman Jacobson. Amerykańska akademia przyjęła wielu wygnańców. Byli wśród nich Jan Wszelaki, Jan Kulski, Nicolas Spulber, Zbigniew Brzeziński, Jozo Tomasevich, John Lukas i Stephen Kertesz. Od czasów II wojny światowej do upadku komunizmu ukazało się w Ameryce ok. 100 ważnych książek na temat Europy Środkowo-Wschodniej. Amerykanie zorientowali się, że ich niepowodzenia dyplomatyczne w Europie Wschodniej po 1918 i 1945 roku związane były z brakiem wiedzy i że nie należy traktować Europy Środkowo-Wschodniej jako przedłużenia Rosji i imperium sowieckiego. W roku 1949 grupa polityków związanych z CIA powołała do życia *National Committee for a Free Europe*, który miał wzmacniać w Europie wpływy amerykańskie i zwalczać sowieckie. Komitet ten zorganizował swój *Mid-European Study Center* i Radio Wolna Europa. W ich pracach wykorzystywano uciekinierów z Rosji i Europy Wschodniej.

W tym kontekście studia polskie kwitły. Przyjechała następna grupa polskich naukowców. Życie w powojennej Europie Zachodniej było trudne podczas gdy Stany Zjednoczone i Kanada przechodziły okres wzrostu ekonomicznego. W Anglii część polskich weteranów otrzymała studia za darmo, ale nie mogła znaleźć pracy. Dyplomy z brytyjskich uczelni pomogły zacząć błyskotliwe nieraz kariery północno-amerykańskie. Waszyngton przyznał wizy osiemnastu tysiącom polskich weteranów. Zmieniła się też struktura społeczna Polonii, która zawierała już znaczną liczbę osób wykształconych. W latach 1964–1967 dwóch członków kierownictwa PIASA sporządziło spis amerykańskich naukowców polskiego pochodzenia. Spis, mimo że niekompletny, wyliczył aż 1034 nazwiska, w tym 48 historyków. W całej tej grupie 44,7% stanowili ludzie urodzeni w Stanach Zjednoczonych, 53,7% w Polsce i innych krajach europejskich, 22,3% nie skończyło 40-tego roku życia, 55,2% było między czterdziestką a sześćdziesiątką i tylko 22,5% ukończyło 60 lat. W końcu, 57,2% mieszkało we wschodnich stanach, 28,7% na Środkowym Zachodzie, a 14,1% na Zachodzie i Południu. „Od lat 1950-tych — pisali autorzy spisu — prawie każdy większy uniwersytet amerykański ma polsko brzmiące nazwiska na listach profesorów”²³.

²² N. Vakar, *op. cit.*, s. 651.

²³ D.S. Wandycz (ed.), *Register of Polish American Scholars, Scientists, Writers and Artists*, PIASA, New York 1969, s. 6 i nn; *Idem*, *O federalizmie i emigracji*, s. 31.

Zimnowojenni przybysze dołączyli do starszej generacji i razem zainicjowali złoty wiek polskich studiów historycznych w Ameryce. Publikowali swoje prace w prasie emigracyjnej zarówno północno-amerykańskiej, jak i europejskiej. Śledzili życie naukowe w Polsce i recenzowali najważniejsze książki tam wydawane. Byli w stanie kontaktować się z historykami w Polsce i oddziaływali na nich. Polscy uczeni na emigracji porównali swoje sądy z interpretacjami historyków zachodnich i doszli do wniosku, że tradycyjna polska historiografia stanowiąca na katastrofizmie, heroizmie, defensywności oraz samouwielbieniu, podążała po dawno ustalonych ścieżkach i składała winę za polskie niepowodzenia na innych.²⁴

Polscy uczeni w Ameryce dyskutowali z Rosjanami i emigrantami z innych krajów, którzy widzieli historię Europy Środkowej i Wschodniej inaczej niż Polacy, oraz z historykami z Polski. Niektórzy emigranci uważali, że w rządzonej przez komunistów Polsce nie było prawdziwej nauki. Większość dostrzegała tam jednak dobrych naukowców i śledziła ich działania. Bez tej wymiany myśli sytuacja polskiej historiografii byłaby znacznie gorsza po obu stronach żelaznej kurtyny. Władze komunistyczne w Polsce starały się unieemożliwić te kontakty i dbały, by prace emigrantów znalazły się w „prohibitach” polskich bibliotek. Autor tego tekstu pamięta magazyn „prohibitów” w bibliotece Wydziału Historycznego Uniwersytetu Warszawskiego w latach 1970.. Pamięta jednak też, że trudno było dostać dobry stopień na egzaminie bez lektury tychże „prohibitów”.

Uczeni

Wśród polskich historyków aktywnych w Ameryce Północnej po 1945 r. kilka osób zasługuje na dokładniejsze potrawy nie tylko ze względu na dokonania, ale także na reprezentatywność doświadczeń, postaw i przemian.

Jednym z pierwszych powojennych przybyszy był Marian Kamil Dziewanowski (1913–2005). Urodzony w Żytomierzu, ukończył prawo na Uniwersytecie Warszawskim i pracował jako korespondent prasy polskiej w Berlinie. Walczył w kampanii wrześniowej, uciekł przez Litwę do Francji i z resztkami Armii Polskiej do Anglii. Tam dostał się do wywiadu i w latach 1944–1945 służył w polskim ataszacie wojskowym w Waszyngtonie. Zdemobilizowany po wojnie w Anglii, wrócił do Ameryki w 1947 r. i rozpoczął studia doktoranckie w Harvardzie. Było to najlepsze miejsce dla studiów polskich w Ameryce. Widener Library oferowała jeden z najbogatszych księgozbiorów świata. Studia

---

²⁴ T. Wyrwa, *Historyk na obczyźnie a najnowsze dzieje Polski*, Oficyna Poetów i Malarzy, Londyn 1986, s. 11-13.

slawistyczne zostały rozwinięte przez takich uczonych jak: Waław Lednicki, ok. 12% doktorantów było obcokrajowcami, a Dziewanowski otrzymał wyjątkowego promotora – Michaila Karpowicza, jednego z najlepszych wschodnio-europeistów jacy pracowali w Ameryce.²⁵

Studiując z Karpowiczem, Dziewanowski zorientował się, że jego wiedza o Rosji była płytka i oparta na stereotypach.²⁶ Zrozumiało to jeszcze kilku innych polskich historyków emigrantów, mimo, że urodzili się w Rosji, tak jak Dziewanowski. W 1951 r. Dziewanowski obronił doktorat o Komunistycznej Partii Polski i pozostał w harwardzkim Russian Research Center, założonym w 1948 r. Centrum miało już ponad 40 członków. Trzech – Adam Ulam, Zbigniew Brzeziński i Ryszard Pipes – pochodziło z Polski. Było to świetne miejsce do pracy, choć część zatrudnionych reprezentowała prosowieckie nastawienie i uważała Dziewanowskiego, Pipesa i Brzezińskiego za reakcjonistów.²⁷

W 1954 r. Dziewanowski dostał pracę w jezuickim Boston College. W roku 1965 przeniósł się na Boston University, a w 1979 r. do University of Wisconsin. Uczył historii Rosji, Europy i Polski. Działał w wielu organizacjach naukowych. W 1959 r. opublikował *The Communist Party of Poland. An Outline of History*. Przez ok. 20 lat była to jedyna niepolskojęzyczna historia KPP, a jej część o „frakcji trockistowskiej” jest nadal aktualna.²⁸ W 1969 r. opublikował pracę *Joseph Pilsudski: a European federalist, 1918–1922*, która jest ciągle przydatna do badań historycznych. Później wydał jeszcze kilka innych książek.²⁹ Przez większość życia był Dziewanowski zaangażowany w polemikę z marksizmem,

---

²⁵ M.K. Dziewanowski, *Jedno życie to za mało. Kartki z pamiętnika niepoprawnego optymisty*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 1994, s. 225-29; S. Łukasiewicz, *Marian Kamil Dziewanowski (1913–2005). Szkic do biografii intelektualnej*, „Zeszyty Historyczne”, nr 155 (2006), s. 226-32.

²⁶ M.K. Dziewanowski, *op. cit.*, s. 229-233.

²⁷ *Ibidem*, s. 239-241.

²⁸ S. Łukasiewicz, *op. cit.*, s. 235.

²⁹ *Poland in the twentieth century*, Columbia University Press, New York 1977; *Leon Petrażycki*, PIASA, New York 1981; *A History of the Soviet Russia and its aftermath*, Upper Saddle River, Prentice Hall N. Y. 1979–1997 (5 wydań); *Lord Wellington, pogromca Napoleona*, Wydawnictwo Atlas, Wrocław 1997; *Alexander I—Russia’s Mysterious Tsar*, Hippocrene Books, New York 1990; *War at Any Price. World War II in Europe, 1939–1945*, Prentice-Hall, Englewood Cliffs, N. Y. 1987; *Aleksander I — car Rosji, król Polski*, Wydawnictwo Atlas, Wrocław 2000; *Napoleon Bonaparte: kochanek, polityk, mistrz propagandy*, Wydawnictwo Atlas, Wrocław 1998; *Książę wielkich nadziei: biografia księcia Adama Jerzego Czartoryskiego*, Wydawnictwo Atlas, Wrocław 1998; *Russia in the twentieth century*, Prentice Hall, Upper Saddle River, New York 2003 (6 wydań).

wierzył w historyczną rolę jednostki i stawał się coraz bardziej religijny. Przypominał w tym większość polskich historyków w Ameryce.³⁰

W czasach Dziewanowskiego Boston był potęgą w dziedzinie studiów wschodnio-europejskich. W 1950 r. Karpowicz, wówczas dziekan slawistyki, zaprosił Wiktora Weintrauba (1908–1988) do Harvardu. Weintraub dołączył do wydziału, który już zatrudniał dwu Amerykanów, dwu Rosjan, dwu Ukraińców, Włocha i Czeszkę. W 1971 r. Weintraub objął katedrę literatury polskiej, którą później przejął Stanisław Barańczak. Rok przed Weintraubem zatrudniono wybitnego lingwistę Romana Jacobsona (1896–1982). Atmosfera panująca na wydziale tworzyła doskonałe warunki do pracy.³¹

W 1951 r., niedługo po Dziewanowskim i Weintraubie, przybył do Stanów Zjednoczonych Piotr Wandycz (1923–), jeden z najwybitniejszych polskich współczesnych historyków. Wyjechał on z Polski w 1939 r. i przez Francję dostał się do Anglii, gdzie wstąpił do armii polskiej. Po wojnie ukończył Cambridge University, London School of Economics and Political Science i College d'Europe w Brugii. W latach 1954–1966 wykładał na Indiana University w Bloomington. W 1966 r. otrzymał profesurę w Yale. Był w kierownictwie wielu ważnych organizacji i periodyków historycznych oraz otrzymał liczne prestiżowe nagrody i doktoraty honoris causa na kilku wielkich uniwersytetach świata. Wypromował grupę doktorów historii, którzy uczą w wielu amerykańskich uniwersytetach. W 1992 r. Wandycz, autor około 400 publikacji, został członkiem Polskiej Akademii Nauk.³²

Badania Wandycza skupiają się na trzech głównych polach. Po pierwsze, bada on przyczyny upadku systemu wersalskiego i skutki tegoż dla Polski. Po drugie, analizuje podobieństwa i różnice między poszczególnymi narodami Europy Środkowo-Wschodniej i zastanawia się, dlaczego nie były one w stanie współpracować. Po trzecie, śledzi przemiany społeczeństwa polskiego w czasach nowożytnych.³³ Do pierwszego pola badawczego należą trzy książki Wandycza: *Czechoslovak-Polish Confederation and the Great Powers, France and her Eastern Allies 1919–1925* i *Twilight of the French Eastern Alliances: French-Czechoslovak-Polish Relations from Locarno to the Remilitarization of the Rhineland*. Prace te są niezbędne w badaniach nad stosunkami międzynarodowymi w Europie Środkowo-Wschodniej. Także *Polish-Soviet Relations, 1917–1921* jest nadal

³⁰ M.K. Dziewanowski, *op. cit.*, s. 301-03; S. Łukasiewicz, *op. cit.*, s. 243.

³¹ W. Weintraub, *O współczesnych i o sobie. Wspomnienia, sylwetki, szkice literackie*, Znak, Kraków 1994, s. 30-41, 540-547.

³² A. Polonsky, *Piotr Wandycz: An Appreciation*, [w:] *Ideology, Politics and Diplomacy in East Central Europe*, (ed.) M.B. Biskupski, University of Rochester Press, Rochester 2003, s. XIII-XV; Piątkowska-Stepaniak, *op. cit.*, s. 448; P. Wandycz, *O federalizmie*, s. 7.

³³ Polonsky, *op. cit.*, s. XV; P. Wandycz, *O federalizmie*, s. 23.

przydątną książką do studiów historycznych. Podważa ona tradycyjną polską interpretację, że agresja sowiecka 1920 r. była nie do uniknięcia. Wandycz pokazuje strategię Piłsudskiego jako realizację jego koncepcji federacyjnej i opisuje paradoksalny wynik wojny polsko-sowieckiej: Polska stała się zbyt duża, by być czymkolwiek satelitą, ale zbyt mała by być samodzielnym wielkim mocarstwem.

Kilka książek Wandycza poświęconych jest historii dyplomacji.³⁴ Historia ogólna i społeczna w dorobku Wandycza reprezentowana jest przez *The Lands of Partitioned Poland 1795–1918*, ceniony podręcznik, wchodzący w skład serii *History of East Central Europe*. W końcu książka *The Price of Freedom: A History of East-Central Europe from the Middle Ages to the Present Day* podąża tropem wytyczonym przez Haleckiego, zdobyła międzynarodowe uznanie i została przetłumaczona na kilka języków.

W okresie Zimnej Wojny obok Dziewanowskiego, Weintrauba i Wandycza działało w Ameryce jeszcze kilkunastu wybitnych polskich historyków i naukowców o zainteresowaniach zbliżonych do historii. Feliks Gross (1906–2006) uczył na kilku amerykańskich uniwersytetach, kierował PIASA i pozostawił imponującą spuściznę naukową. Jerzy Lerski (1917–1992), kurier rządu na uchodźstwie wykładał na University of San Francisco i zajmował się historią Polonii. Anna Cieniala (1929–), specjalistka w zakresie historii polskiej polityki zagranicznej wykładała na kilku uniwersytetach Ameryki Północnej, by osiąść na stałe na University of Kansas. Zbigniew Brzeziński (1928–) zrobił wielką naukową i polityczną karierę. Słynny kurier Jan Karski (1914–2000) wykładał przez 40 lat na Georgetown University. Do mniej znanych należeli Adam Bromke, Tadeusz Cieplak, Abraham Duker, Andrzej Ehrenkreutz, Zygmunt Jerzy Gąsiorowski, Thaddeus Gromada, Andrzej Korbonski, Antoni Kruszewski, Jerzy Krzyżanowski, Waław Lednicki, Roman Michałowski, Edward Rożek, Richard Staar, Wiktor Sukiennicki, Witold Sworakowski, Joseph Wiczerzak, Jan Wszelaki i Janusz Zawodny.

Historycy-emigranci z Polski i innych krajów Europy Środkowo-Wschodniej uczestniczyli w amerykańskim życiu akademickim i na jego forum wymieniali poglądy. W czasie zjazdów American Historical Association (AHA) pojawiało się coraz więcej sesji poświęconych Europie Środkowej i Wschodniej.³⁵ Dyskusja trwała na łamach periodyków historycznych, takich jak: *The Polish Review* i *Zeszyty Historyczne*. Historycy emigracyjni mieli łatwiejszy

³⁴ *The United States and Poland* (Cambridge, MA, 1980); *Zjednoczona Europa* (London, 1956); *August Zaleski: Minister spraw zagranicznych RP w świetle wspomnień i dokumentów* (Paris, 1980); *Polska a zagranica* (Paris, 1986); *Z dziejów dyplomacji* (1988); oraz *Polish Diplomacy 1914–1945: Aims and Achievements* (London, 1988).

³⁵ O. Odlozilik, *Modern Czechoslovak historiography*, "The Slavonic and East European Review", Vol. 30, No. 75, 1952, s. 389–392; *idem*, *Clio in chains. Czech historiography in 1939–*

dostęp do publikacji o Związku Radzieckim niż w Polsce. To samo dotyczyło historii Ukrainy i Niemiec, szczególnie, że od lat 50-tych organizowano wspólne polsko-niemieckie sympozja.³⁶

Kryzys?

Upadek komunizmu w Europie Środkowej i Wschodniej przyniósł jeszcze jeden „wybuch” zainteresowań tymi regionami. Wkrótce jednak przestano się nimi ekscytować. Studia sowietologiczne podupadły, zainteresowanie historią Rosji i Europy Środkowej osłabło tak bardzo, że wielu ekspertów w tych dziedzinach zaczęło się bać o swą naukową przyszłość. Niektórzy twierdzą, że po wejściu większości krajów byłego „obozu socjalistycznego” do Unii Europejskiej nie ma już Europy Środkowo-Wschodniej lecz tylko Europa i Rosja, a specjaliści w dziedzinie wytyczonej przez Haleckiego są po prostu „europeistami”. Musiało to mieć wpływ na badania nad historią Polski, zwłaszcza, że generacja Wandyczka i Dziewanowskiego odchodzi. Rozległy się głosy, że sytuacja cofnie się do stanu, jaki istniał w Ameryce Północnej przed II wojną światową.

Wydaje się jednak, że nie będzie tak źle. Po pierwsze, podróż przez Atlantyk stała się stosunkowo łatwa i setki ludzi z Polski studiuje w Ameryce, a tysiące Amerykanów odwiedza Polskę. W obu tych grupach są młodzi historycy zafascynowani Europą Środkowo-Wschodnią. Ułatwieniem jest internet. Pozytywnym zjawiskiem jest coraz większa liczba katedr historii Polski w Ameryce Północnej. Sam pomysł nie jest nowy. W latach 1948–1954 istniała na Columbii obsadzona przez Manfreda Kridla katedra kultury polskiej (Adam Mickiewicz Chair of Polish Culture), zorganizowana przy pomocy Warszawy. Spór wokół udziału władz komunistycznych w tym przedsięwzięciu doprowadził do zawieszenia katedry. W 1971 r. powstała katedra języka i literatury polskiej na Harvardzie. W 1973 r. ufundowano *Nicholaus Copernicus Endowment* na University of Michigan. Program wspierany przez tę fundację do dziś rozwija się znakomicie. Także w 1973 r. zorganizowano

---

1940, „Slavonic Year-Book. American Series”, Vol. 1 (1941), s. 330-337; *idem*, *The contest for East Central Europe in the 11th century*, „The Polish Review”, Vol. II, No. 1, 1957, s. 3-17.

³⁶ T. Komarnicki, *Sympozjon historyków polskich i niemieckich w Londynie*, „Zeszyty Historyczne”, Vol. 6 (1964), s. 203-216; Z. Markiewicz, *Ludzie starej Ukrainy i Bibliografia węgierska*, „Zeszyty Historyczne”, Vol. 4 (1963), s. 208-219; L. Nikulin, *Pochód za Wisłę*, „Zeszyty Historyczne”, Vol. 4 (1963), s. 145-166; R. Stobiecki, *Wątki historiograficzne na łamach Zeszytów Historycznych paryskiej Kultury (1962–1989)*, [w:] Jerzego Giedroycia *rozrachunki z historią i polityką*, red. S.M. Nowinowski i R. Stobiecki, Wydawnictwo „Ibidem”, Łódź 2005, s. 21-23.

Center for the Study of Polish Language, Arts, History, and Culture na Central Connecticut State College w New Britain. Koordynatorem tego programu został Stan Blejwas, który rozbudowywał studia polskie przez 20 lat i pomógł stworzyć w 1997 r. *Endowed Chair of Polish and Polish American Studies*. Po śmierci Blejwasa w 2001 r. katedrę przejął M.B. Biskupski.³⁷

W 1977 r. University of Indiana w Bloomington otworzyła Centrum Studiów Polski, na którego czele stoi dziś Padraic Kenney. W 1995 r. powołano do życia Konstanty Reynert Chair of Polish Studies na University of Toronto w Kanadzie. W latach 1998–2005 istniała Katedra Studiów Polskich na University of Virginia. Kierujący nią historyk z Polski Andrzej Roszkowski zatrudnił Marka J. Chodakiewicza, który wykłada obecnie w Institute of World Politics w Waszyngtonie, gdzie pomógł zorganizować *Kościuszkę Chair of Polish Studies*. W roku 2001 ufundowano aż dwie katedry na University of Illinois w Chicago. *The Hejna Family Chair of Polish Studies* na Wydziale Historycznym zajmuje Keely Stauter-Halsted, podczas gdy *Hejna Family Chair of Polish Language and Literature* przypadła Michałowi Pawłowi Markowskiemu. Wkrótce zakończy się konkurs na obsadzenie odnowionej katedry na Columbii. Prawdopodobnie podobne katedry powstaną na kilku jeszcze uniwersytetach północno-amerykańskich i wraz z już istniejącymi stanowić będą centra studiów nad historią Polski. Istnieją więc powody do umiarkowanego optymizmu, a naukowcy w Polsce powinni nadal śledzić co się dzieje w amerykańskiej akademii.

A History of Poland as a Part of East Central and East European Studies in North America

by Piotr J. Wróbel

Abstract

In North America, research on a history of Poland was neglected until the 1940s. The American scholars, who specialized in Eastern Europe, concentrated on Russia. The Americans of Polish origin were not engaged in historical studies at all or were historians-amateurs. The turning point took place after the outbreak of the Second World War when a wave of refugees came to America from Poland. This wave included a small group of historians, such as Oskar Halecki, Jan Kucharzewski and Wacław Jędrzejewicz. Some of them joined the faculties of the North American Universities

---

³⁷K.A. Hermes, *Katedra Wiedzy: The Founding of the Endowed Chair in Polish and American History at central Connecticut State University*, "Polish American Studies", Vol. 59, No. 1, 2002, s. 107-15.

and established the Polish Institute of Arts and Sciences in America (PIASA), the Joseph Pilsudski Institute and the Polish American Historical Association (PAHA). The American academia and the Polish scholarly associations became centers of exchange of ideas between American scholars and the newcomers from various European countries. This exchange was of great importance for the development of Polish historical thought.

The Cold War became the next stimulus for the improvement of research on Poland and Eastern Europe. A new cohort of historians came from Europe, including Marian Kamil Dziewanowski, Piotr Wandycz and Anna Cienciala. Several dozens of historians from Poland initiated a golden half-century of Polish historiography in North America. They published many important books and periodicals and influenced the historiography in Poland. After the fall of communism in Eastern Europe, its history became less attractive to North Americans. Moreover, the generation of Dziewanowski and Wandycz was about to leave. An anxiety appeared that the research on Eastern Europe and Poland could diminish to the pre-1939 proportions. Yet it is not unavoidable. Many countries of the former Soviet "camp" belong to the European Union and Poland plays a relatively significant role in this organization. Chairs and centers of Polish history have appeared at a dozen of North American universities. It is possible therefore that the studies conducted in North America will remain an important element of the Polish historiography.

Keywords: history of Poland, East Central and East European studies in North America, Oskar Halecki, Jan Kucharzewski, Waław Jędrzejewicz, Marian Kamil Dziewanowski, Piotr Wandycz, Anna Cienciala, Polish historiography.